

redundant zijn. Maar hierin vergist zij zich deertlijk. Alles wordt wel elders gebruikt of weer opgehaald.

Het boek van Drees is overweldigend; dat is ook meteen de eerste indruk die men krijgt. Maar er ontbreekt wel wat. Drees wendt zich enkel tot de empirische wetenschappen. Men kan natuurlijk betwisten of er nog andere 'wetenschappen' zijn. Feit is dat op het vlak van logica en wiskunde heel wat godsbewijzen werden geleverd. Deze wisselwerking tussen wetenschap en religie komt hier niet aan bod. Dat doet Jean Paul Van Bendegem wel in zijn *Tot in der eindigheid: over wetenschap, new age en religie* (Hadewijch, 1997, hier al besproken in een eerdere aflevering van dit tijdschrift (Volume 14, nr. 2, winter 1997/1998)). Ik beschouw de twee werken dan ook als complementair. In elk geval hebben beide auteurs een grote bijdrage geleverd op een beter begrip van de relatie tussen wetenschappelijk denken en religieus geloof.

Gustaaf C. CORNELIS
*Fonds voor Wetenschappelijk
 Onderzoek - Vlaanderen*

OVER WAARDEN

J. Bransen en M. Slors (eds.), *The Problematic Reality of Values*, Assen, Van Gorcum, 1996, VIII + 170 blz.

Dit boek biedt het verslag van een reeks lezingen die gedurende de herfst van 1994 gehouden werden aan de Universiteit van Utrecht. Het richt zich dan ook eerder tot specialisten en niet tot een breder publiek. De lezer vindt er acht teksten in die telkens gevolgd worden door een korter kritisch commentaar. De vraag waar alles om draait is: wat zijn waarden eigenlijk? Of nog anders: wat doen wij als wij ergens waarde aan toekennen? In een tijd waar woorden als 'normenvervaging' dagelijkse kost zijn in de media, is het zeker geen overbodige luxe dat filosofen zich buigen over dit soort kwesties. Toch zijn de resultaten van het onderzoek zoals we het in dit werk aantreffen niet erg bemoedigend en ik zal verderop nog toelichten waarom.

Wanneer het gaat over 'de problematische realiteit van waarden', dan wordt hier niet mee bedoeld dat iemand van de auteurs eraan twijfelt dat waarden deel uitmaken van de werkelijkheid waar we in leven. Dat zetten de inleiders van het boek al in de eerste zinnen duidelijk voorop. Maar, als we zeggen dat iets een waarde heeft, zeggen we daarmee dan iets over dat object zelf, over bepaalde eigenschappen daarvan (realisme)? Of is een waarde iets dat wij 'slechts' van buitenaf aan die zaak toekennen (antirealisme)? En als de 'realisten' gelijk hebben, wat voor soort eigenschappen hebben dan met waarde te maken? En als waarden een

objectieve basis hebben, hoe kunnen we dan uitleggen dat er pluralisme bestaat? Als de anti-realisten daarentegen gelijk hebben, stelt zich het probleem dat we in een puur subjectivisme terecht lijken te komen. En de mogelijkheid is dat we bijvoorbeeld moeilijk lijken te kunnen zeggen: 'de natuur is volgens mij iets dat echt waardevol is en respect verdient, maar dat andere mensen er totaal anders over denken, kan mij niet schelen'.

Het is moeilijk en zelfs overbodig om dit boek samen te vatten. Om te beginnen biedt de inleiding zelf al een uitstekend kort overzicht van de hoofdartikelen. En verder zou een uitgebreidere synthese van die acht teksten en hun commentaar al weer een artikel op zich opleveren. Een kritische recensie van elke bijdrage heeft evenmin veel zin, omdat het boek als het ware zichzelf al recenseert via de kritische commentaren. Ik zou daarom liever iets zeggen over de stijl van filosoferen die we in dit boek aantreffen. De auteurs sluiten duidelijk eerder aan bij de Angelsaksische, analytische wijsbegeerte en dit geeft het geheel een nogal sterk rationalistisch karakter. Het is bekend dat sommigen aan deze manier van filosoferen de voorkeur geven boven het zogenaamde frivole, literaire geschrift van sommige continentale collega's. Op zichzelf hoeft dat allemaal geen problemen op te leveren. Maar de hier gebezigde methode meet soms zichzelf nu eenmaal een soort wetenschappelijke allure aan die de verwachting wekt om op bepaalde vragen definitieve antwoorden te willen geven en op een specifiek onderzoeksterrein betekenisvolle vooruitgang te maken. In *The Problematic Reality of Values* krijgen we echter een heterogeen geheel aan visies die mekaar bovendien voortdurend proberen te ondermijnen. Het is telkens duidelijk dat een bepaalde auteur zorgvuldig argumentaties opbouwt, die de commentator vervolgens scherpzinnig betwijfelt of zelfs onderuithaalt. Voor mijn part hoeft dat geen drama te zijn. Het maakt alleen nogmaals duidelijk dat filosofie blijkbaar geen wetenschap is en hoe wij, wanneer het over fundamentele thema's gaat, niet ophouden denkend rond te cirkelen in plaats van rechtlijnig op een definitief antwoord af te gaan.

Een bijkomend probleem stelt zich wanneer zo'n 'rationalistische aanpak' *sub specie aeternitatis* meent te kunnen redeneren. We moeten wachten tot de voorlaatste bijdrage voor er werkelijk aandacht besteed wordt aan de rol van cultuur en samenleving, die juist van cruciaal belang is om over dit thema te spreken.

Dat alles wil nu ook weer niet zeggen dat er in deze publicatie niets interessants te vinden is. Enkele passages die mij troffen kunnen dit misschien illustreren (dat ik ze hier vermeld betekent overigens niet per se dat ik het ermee eens ben).

"Wat we nodig hebben is een concept dat een erkenning inhoudt van de verwijzende kwaliteit van waarden naar zowel subject als object zonder het bestaan van waarden te vertalen in het bestaan van waarde-eigenschappen die van hun objecten kunnen gescheiden worden. Bij wijze van bescheiden suggestie, stel ik het begrip van 'respecteren' voor. ... Ik bedoel: 'erkennen dat een object zou moeten bestaan of ontstaan omwille van zichzelf'" (M. Slors, p. 24).

De gedachte dat goede redenen hebben nog niet hetzelfde is als gemotiveerd zijn en gemotiveerd zijn nog niet betekent dat we ook (zin hebben om te) handelen (E. Garrard, p. 36-37).

“Als het geen-verband-houden met een of ander menselijk belang vereist zou zijn, zou het volgens mij moeilijk zijn om de notie van intrinsieke waarde als zinnig te beschouwen” (J. Vorstenbosch, p. 66).

“De rol van een waardeverlenende houding is er niet alleen een van actief, creatief uitvinden van de mogelijkheid dat dit object waarde kan hebben, maar in plaats daarvan een passief, contemplatief getroffen worden door zijn werkelijke waarde” (J. Bransen, p. 88).

“Het punt is dat het alleen maar is omdat we onszelf ‘altijd al’ aantreffen binnen een soort ‘betekenishorizon’ dat we een onderscheid kunnen maken tussen wat betekenis heeft en wat niet. Dit soort beperkingen ontkennen, beweren dat ‘mensen kunnen bepalen wat betekenis heeft, door beslissing of misschien door onbewust of ongewild op die manier aan te voelen’, zou in Taylors woorden ‘gek’ zijn” (J. Anderson, p. 100).

“Als het zelf werkelijk restloos begint uiteen te vallen in een geheel van fragmentaire, ‘valse’ zelden, dan is dat zelf op weg naar een psychotisch ineenstorting, die weinigen van deze auteurs ernstig verdedigen” (S. Sayers, p. 134-135).

“We hebben nu betere gronden dan ooit om te geloven dat we menselijke waarden objectief kunnen beoordelen en funderen. Dat is een feitelijke en logische situatie” (A. Morton, p. 1-53).

“Wat dit soort naturalisme niet kan doen is: morele codes verantwoorden. We mogen een verklaring niet verwarren met een verantwoording. Een verantwoording van morele codes moet gebaseerd zijn op een a priori norm die stelt waarom een bepaald systeem van morele codes beter is dan een ander” (M. Lievers, p. 157).

Philippe LEPERS